

4. થૅન્ક યૂ, મિસ્ટર સેક્રેટરી

ડૉ. કિરણ બેદી

જન્મ : ૮ જૂન ૧૯૪૯

ડૉ. કિરણ બેદીનો જન્મ જૂન ૮, ૧૯૪૯ના દિને પંજાબ રાજ્યના અમૃતસર શહેરમાં થયો. તેઓ શ્રીમતી પ્રેમલતા તથા શ્રી પ્રકાશલાલ પેશાવરિયાની ચાર પુત્રીઓ પૈકી બીજા ક્રમે જન્મ્યા હતા. ડૉ. કિરણ બેદી એમના માનવીય તેમજ નિડર દ્રષ્ટિકોણના કારણે પોલિસ કાર્યપ્રણાલી તથા જેલ સુધારણા માટેના અતિ આધુનિક આયામો સર કરવામાં મહત્ત્વનું યોગદાન કરી શક્યા છે. ડૉ. કિરણ બેદી ભારતીય પોલિસ સેવાના પ્રથમ વરિષ્ઠ મહિલા અધિકારી છે. તેઓએ ડિસેમ્બર ૨૦૦૭માં સ્વૈચ્છિક લઈ સમાજસેવાનો રસ્તો પસંદ કર્યો. એમને શૌર્ય પુરસ્કાર ઉપરાંત રમન મેંગસેસે પુરસ્કાર વડે એમને નવાજવામાં આવ્યા છે. તેઓ એશિયાઈ ટેનિસ રમતના ચેમ્પિયન રહી ચૂક્યા છે. એમણે કાયદાશાસ્ત્રમાં સનદ મેળવ્યા પછી સાથે સાથે ‘ડ્રગ એબ્યુઝ એન્ડ ડોમેસ્ટિક વાયોલન્સ’ વિષય પર ડૉક્ટરેટની ઉપાધિ પણ પ્રાપ્ત કરી. એમણે ‘ઈટ્રસ ઓલ્વેઝ પોસિબલ’ તથા બે આત્મકથાઓ ‘આઈ ડેર’ તેમ જ ‘કાઈન્ડલી બેટન’ નામનાં પુસ્તકો પણ લખ્યાં છે.

કોઈ વિશેષ વ્યક્તિને એમ લાગે કે પોતાના જીવનના પ્રસંગો જાહેર જનતાને ઉપયોગી થાય એમ છે તો તે પોતાને વિશે લખે છે. ભારતીય સંસ્કાર પ્રમાણે તો પોતાને વિશે પોતે વાત કરવી એ યોગ્ય ગણાતું નથી. પણ અંગ્રેજી ભાષામાં આવાં પોતાને વિશે પોતે જ લખેલાં અનેક પુસ્તકો મળે છે. તેની અસરથી આપણી ભાષાઓમાં પણ આત્મ એટલે કે પોતાને વિશેની કથા કહેવા-લખવાની પરંપરા ચાલી છે.

આ સાહિત્યપ્રકાર જીવનલક્ષી છે. વ્યક્તિ પોતે પોતાના જ જીવનના પ્રસંગો લખે છે. એક રીતે એમાં જરા પણ કલ્પનાનું મિશ્રણ ન ચાલે. એ નક્કર વાસ્તવિકતાની, ખરેખર જે કશું બન્યું હતું તેની જ વાત હોય. અલબત્ત જે બન્યું હતું તે વિશેનાં પોતાનાં અર્થઘટન, દૃષ્ટિબિંદુ, અભિપ્રાય લખવાની લેખકને છૂટ હોય. પણ એ વ્યક્તિના પોતાના જીવનનો ઇતિહાસ છે. આ કારણે એ કલા કરતાં શાસ્ત્ર વધુ ગણાય. બહુ બહુ તો તેને જ્ઞાનલક્ષી અથવા માહિતીપ્રધાન સાહિત્ય ગણી શકાય. જેને પોતાની રોજનીશી (રોજ બનતી પોતાના જીવનની ઘટનાઓની નોંધ) લખવાની ટેવ હોય, પોતે લખેલા પત્રોની નકલ સાચવી રાખવાની આદત હોય અથવા જેની યાદશક્તિ જબરી બળવાન હોય તેઓ જ આત્મકથા લખી શકે. વળી જેઓ પોતાના વિશે પણ તટસ્થ હોય, આખાબોલા અથવા સત્યવાદી હોય તે પોતાના જીવનઘડતરની વાત લખી શકે. એમાં કોઈ વ્યક્તિ નહીં પણ ‘સત્ય’ નાયક હોય અને ‘વાસ્તવિકતા’ નાયિકા હોય.

ગુજરાતી સાહિત્યમાં મહાત્મા ગાંધીજીની ‘મારી આત્મકથા અથવા સત્યના પ્રયોગો’ ઉત્તમ (કદાચ જગતની સર્વશ્રેષ્ઠ) આત્મકથા થઈ છે.

ઈન્દિરા ગાંધી વડાપ્રધાન હતાં ત્યારે દિલ્હીમાં કેઈન બેદી તરીકે જાણીતાં કિરણ બેદીના જીવનનો આ પ્રસંગ છે.

આ આત્મકથાખંડમાં તેમણે પોતે જીવનને કઈ રીતે સકારાત્મક રીતે જોયું તેની વાત છે. ટેનિસનાં નેશનલ જુનિયર ચેમ્પિયન હોવાથી તેમણે વિમ્બલડનની પ્રતિષ્ઠિત સ્પર્ધામાં રમવાનું સપનું સેવવું. પણ ગુમાની સેક્રેટરીએ એ રોળી નાખ્યું. એનો બહુ લાંબો અફસોસ કરવાને બદલે તેમણે ભણતર ઉપર ધ્યાન આપ્યું અને ભારતનાં પ્રથમ મહિલા આઈપીએસ ઓફિસર થયાં. તમને આમાંથી પ્રેરણા મળશે.

બેલ-પ્રેમીઓના કુટુંબમાં હું ઉછરી છું. મારા પિતાજી ટેનિસના નેશનલ ચેમ્પિયન હતા. મારી મા બેડમિન્ટનની બેલાડી હતી.

સ્કૂલ પૂરી થાય પછી હું ટેનિસ કોચિંગ સેન્ટર પહોંચતી. ત્યાં અમારું આખું કુટુંબ ભેગું થતું.

મા ફળો, ગરમ દૂધ, ટેનિસનાં કપડાં ઘરેથી લઈ આવતી. મારી નાની બેન રીટા પણ સ્કૂલ છૂટતાં ત્યાં દોડી આવતી.

અમે અમારા વારાની વાટ જોતાં બાજુના બાંકડે બેસતાં. વચ્ચે વચ્ચે હોમ-વર્ક પણ પતાવતાં.

ટેનિસની સ્પર્ધાઓમાં રમવા હું આખા દેશમાં ફરતી.

તે સમયે ખાસ પૈસા નહીં. રિઝર્વેશન વિના ટ્રેનમાં મુસાફરી થતી. ભાગ્યે બેસવાની જગ્યા મળતી. રમ્યા પહેલાં જ ખાસાં થાકી જતાં.

જો કે ત્રીજા વર્ગની મુસાફરીનો ફાયદો થતો. વિદ્યાર્થીઓને અડધી કિંમતે ટિકિટ મળતી. પણ એ માટેનું કન્સેશન ફોર્મ મેળવવું મુશ્કેલ હતું.

ટેનિસ એસોસિએસનના સેક્રેટરી આ ફોર્મ આપતા તેથી ઘણા મહત્વના માણસ હતા. અરજી કરનારાઓને લાંબી વાટ જોવડાવી તે પોતાનું મહત્વ સાબિત કરતા.

ક્યારેક તો આખો દિવસ બગડતો. હોમવર્ક હોય. પરીક્ષાઓ હોય. ટેનિસની પ્રેક્ટિસ કરવાની હોય. ફિટનેસ માટેના વધારાના વર્ગો હોય. આવે સમયે સાવ ધીમી ગતિએ આગળ વધતી કતારમાં ઊભા રહેવાનું હોય.

હું મજબૂરી અનુભવતી. ગુસ્સે થતી મુઠ્ઠીઓ બાંકડા પર પછાડતી.

એવા એક પ્રસંગે, કતારમાં કલાકો તપ્યા પછી મારો વારો આવ્યો. હું મારી જાતને રોકી શકી નહીં. ગંભીર અવાજે મેં સેક્રેટરીને કહ્યું, ‘બીજાનો ખ્યાલ કરવાનું હું તમારી પાસે શીખી. હું મોટી થઈશ ત્યારે કોઈને આ રીતે વાટ જોવા દઈશ નહીં. બીજાના સમયનું મૂલ્ય આંકીશ.’

સેક્રેટરી ગુસ્સે થઈ ગયા. તમે ધારી શકો છો કે તેમણે શું કર્યું ?

ટેનિસની હું જુનિયર નેશનલ ચેમ્પિયન હતી. માપદંડો પ્રમાણે પ્રતિષ્ઠિત વિમ્બલડનમાં રમવાના નોમિનેશન માટે હકદાર હતી. આ સ્પર્ધામાં રમવાનું મારું સપનું હતું. સેક્રેટરીએ મારે બદલે અન્યને પસંદ કરી બદલો લીધો.

મને ઘણો અફસોસ થયો. પણ પછી ટેનિસને બદલે મેં મારા અભ્યાસમાં ધ્યાન આપ્યું. સખત પરિશ્રમને કારણે મારા વર્ગમાં ટોચે પહોંચી ગઈ.

આજે હું મારી જિંદગીમાં પાછું વળીને જોઉં છું ત્યારે અફસોસ નથી, સંતોષ છે. ઘણો મૂલ્યવાન પાઠ ભણાવવા માટે સેક્રેટરીનો અભાર માનું છું.

જેને પ્રજાના સમયની કીમત છે તેવી સારી પોલિસ ઓફિસર બનવામાં તે મને મદદરૂપ થયા.

ટિપ્પણ

વાટ જોવી - રાહ જોવી ખાસાં - બહુ કતાર - હાર, લાઈન

રૂઢિપ્રયોગ

મુઢીઓ પછાડવી - ગુસ્સો કરવો

ટોચે પહોંચવું - સફળ થવું

પાછું વળીને જોવું - ભૂતકાળનાં સંસ્મરણો તાજાં કરવાં

સ્વાધ્યાય

પ્રશ્ન 1. નીચેના પ્રશ્નોના એક-બે વાક્યમાં ઉત્તર આપો.

1. લેખિકાનાં માતા-પિતા કઈ રમતનાં ખેલાડી હતાં ?
2. કિરણ બેઢી સેક્રેટરીની રીતભાત જોઈને કઈ પ્રતિજ્ઞા લે છે ?
3. કયો પાઠ ભણાવવા બદલ લેખિકા સેક્રેટરીનો આભાર માને છે ?

પ્રશ્ન 2. નીચેના પ્રશ્નોના ઉત્તર ટૂંકમાં આપો.

1. કિરણ બેઢીનું કુટુંબ ખેલ પ્રેમી હતું એવું શા ઉપરથી કહી શકાય ?
2. કિરણ બેઢીના મતે ત્રીજા વર્ગની મુસાફરીના કયા લાભાલાભ છે ?
3. સેક્રેટરી શા માટે બહુ મહત્ત્વના માણસ ગણાતા ?
4. કિરણ બેઢીનો દિવસ કેવીરીતે વેડફાઈ જતો ?
5. સેક્રેટરીએ બદલો લીધો છતાં લેખિકા તેમનો આભાર શા માટે માને છે ?

પ્રશ્ન 3. નીચેના પ્રશ્નોના ઉત્તર લખો.

1. સેક્રેટરીએ કેવી રીતે બદલો લીધો ?
2. ટેનિસ સ્પર્ધામાંથી બાકાત થઈ જવા છતાં લેખિકાને શા માટે અફસોસ થતો નથી ?
3. કોઈ વસ્તુ મેળવવા માટે તમારે ખૂબ જ રાહ જોવી પડી હોય તે ઘટનાનું વર્ણન કરો.
4. જ્યારે તમારો સમય બરબાદ થાય છે ત્યારે તમને કયા વિચારો આવે છે તે જણાવો ?
5. ડૉ. બેઢીના કયા ગુણોનું અનુસરણ કરશો ? શા માટે ?

પ્રશ્ન 4. સમાનાર્થી શબ્દ લખો.

કુટુંબ, મજબૂરી, મૂલ્ય, પરિશ્રમ

પ્રશ્ન 5. વિરુદ્ધાર્થી શબ્દ લખો.

ફાયદો, મુશ્કેલ, ટોચ, સંતોષ

આટલું કરો

1. શિક્ષકના માર્ગદર્શન હેઠળ ‘સમયપાલનનું મહત્ત્વ’ વિષય પર કોઈનું વક્તવ્ય યોજો.
2. સમયપાલનની પ્રેરણા આપતા સુવિચારો શાળાના બ્લેકબોર્ડ પર લખો.
3. પ્રિયકાંત મણિયારની રચના ‘સમયનું સોનું’ મેળવીને વર્ગખંડમાં પઠન કરો.

વ્યાકરણ

રૂઢિપ્રયોગ

“ને કેમ જાણ્યું કે પહેલા ત્રણમાં તું આવીશ ?” ચોથો વાતમાં પડ્યો.

“એમ તો નહીં પણ પહેલો આવીશ.” મહાદેવે સગર્વ કહ્યું.

“કહેવાય નહીં હો મહાદેવ” વડાએ કહ્યું, “આડે દિવસે દોડે ને દશેરાએ ન ય દોડે.”

ત્રીજો બોલ્યો, “મણિયાને તું કમ ન જાણતો, છઠ્ઠા ધોરણમાં પહેલે નંબરે આવ્યો જ હતો ને વળી ?”

ચોથો બોલી ઊઠ્યો, “તે નટુડો ઓછો છે કે ? એમાં પાછા એના બાપા હેડમાસ્તર છે.”

મહાદેવ ન ડગ્યો, “ના રે ના, એવું હોત તો પરીક્ષા જ ન લેત. ખાલી તમે ઘોડાં દોડાવો છો.”

વડાએ કહ્યું, “ઠીક ભાઈ, જોઈએ છીએ ને ! મામાનું ઘર કેટલે તો દીવો બળે એટલે.”

“હા, હા, દીવો બળે એટલે ! પહેલો નંબર લાવું.” મહાદેવ તાનમાં હતો.

“હા વળી, આપણા ગામનું નાક રહેશે. પહેલો આવીશ તો દર મહીને પંદર રૂપિયા, બીજાને દસ ને ત્રીજો આવીશ તોયે પાંચ...”

તમારા પાઠ્યપુસ્તકમાં પન્નાલાલ પટેલ રચિત કૃતિ ‘પરીક્ષા’ કૃતિમાંથી ઉપરનો સંવાદ લેવાયો છે. તમે જો ધ્યાનથી વાંચો તો સંવાદની સચોટતા સાધનાર તત્ત્વ સહજતાથી પ્રયોજાયેલ રૂઢિપ્રયોગ અને કહેવત છે. ઉપરના સંવાદમાં પ્રયોજાયેલા રૂઢિપ્રયોગ - કહેવત તારવી શકો ? ચાલો, એ રૂઢિપ્રયોગ-કહેવતને અર્થ સહિત જોઈએ.

રૂઢિપ્રયોગ :

દશેરાએ ઘોડો ન દોડવો - ખરે પ્રસંગે નિષ્ફળ જવું

ઘોડાં દોડાવવાં - ખાલી મનોરથ કરવા, શેખચલ્લી જેવા તરંગો કરવા

નાક રહેશે / નાક ઊંચું રહેવું - આબરુ રહેવી, માન પામવું, માન વધવું

કહેવત :

મામાનું ઘર કેટલે ? દીવો બળે એટલે - પોતની મંજિલથી નજીક હોવું તે.

ઉપરના સંવાદને ધ્યાનથી વાંચતાં તમે સમજી શકો છો કે રૂઢિપ્રયોગ - કહેવત જેવી બાબતથી કોઈ બાબતને કેટલી ટૂંકમાં, સચોટતાથી, સહજતાથી રજૂ કરી શકાય છે. તમે તમારા લખાણ, રોજિંદા ભાષાપ્રયોગમાં રૂઢિપ્રયોગ વણી લઈ શકો તો તમારી ભાષા વધુ સમૃદ્ધ થશે. અહીં કેટલાક રૂઢિપ્રયોગ આપેલ છે.

1. આંખ ખૂલી જવી	ચકિત બનવું, સમજ પડવી, સાચી પરિસ્થિતિ સમજાવી
2. આંખની કીકી હોવું	અતિપ્રિય હોવું
3. આંખમાં ધૂળ નાખવી	છેતરવું, દગો કરવો
4. આકાશ પાતળ એક કરવાં	કોઈ પ્રયાસ બાકી ન રાખવો
5. ઊઘ ઊડી જવી	ખૂબ ચિંતા થવી
6. એક પગ કબરમાં હોવો	મૃત્યુ નજીક હોવું
7. કજિયાનું મોં કાળું કરવું	કલેશથી વેગળા રહેવું

8. કડવો ઘૂંટડો ગળી જવો	અપમાન સહન કરી લેવું
9. કૂવામાંના દેડકા હોવું	સંકુચિત વિચારસરણીવાળા હોવું
10. કોણીએ ગોળ લગાડવો	પોતાનું કામ સાધવા લાલચ આપવી
11. જીભ ન ઉપડવી	બોલી ન શકવું
12. જીવ અધર થઈ જવો	ચિંતિત થવું
13. જીવ બળી જવો	ખૂબ સંતાપ થવો
14. ટાઢે પાણીએ ખસ જવી	વગર મહેનતે પીડા ટળવી
15. દહીં-દૂધમાં પગ રાખવો	બન્ને પક્ષમાં રહેવું
16. ધૂળમાં મેળવવું	નિષ્ફળ કરવું
17. નાક કાપવું	આબરૂને કલંક લગાડવું; બેઈજજત કરવું
18. નાના મોંએ મોટી વાત કરવી	ગજા ઉપરાંતની વાત કરવી
19. નામ કાઢવું	પ્રસિદ્ધિ પામવું
20. પથ્થર પર પાણી	વ્યર્થ જવું
21. પાણીમાં જવું	એળે જવું, નિરર્થક થવું
22. બારમો ચન્દ્રમા હોવો	અણબનાવ હોવો
23. બારે મેઘ ખાંગા થવા	મૂળશધાર વરસાદ પડવો
24. મોં તોડી લેવું	અપમાન કરવું
25. મોંમાં પાણી આવવું	કશુંક ખાવાનું અત્યંત મન થવું
26. મોંમાં મગ ભરાઈ જવા	મૂંગા થઈ જવું
27. વાળ વાંકો ન થવો	કોઈ નુકસાન ન થવું
28. હાથ ધોઈ નાખવા	આશા મૂકવી (ર) જવાબદારી છોડી દેવી
29. હાથ પીળા કરવા	પરણાવવું
30. હૈયે ટાઢક વળવી	મનમાં નિરાંત થવી